

MADANIYATSHUNOSLIKDA STRUKTURALIZM VA POSTSTRUKTURALIZMNING O'RNI

PARDABOYEVA SOJIDA BOLBEK QIZI

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali

"Madaniyat va san'at muassasalarini tashkil etish hamda boshqarish"

ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar:

SAPARBAEVA GULSHIRA ABATBAEVNA

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali

"Madaniyat faoliyati" kafedrasi mudiri, dotsent.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada madaniyatshunoslik fanida strukturalizm va poststrukturalizm yondashuvlarining ahamiyati, ularning nazariy asoslari va amaliy tatbiqlari tahlil qilinadi. Strukturalizm XX asrning o'rtalarida til, mifologiya, adabiyot va antropologiyani tahlil qilishda qat'iy struktura va tizimli yondashuvga asoslanib, madaniyatni belgilar tizimi sifatida ko'radi. Shu asosda Klod Levi-Stross, Roman Yakobson va Ferdinand de Sossyur kabi olimlarning g'oyalari keng tahlil qilinadi. Poststrukturalizm esa strukturalizmga tanqidiy yondashib, ma'no va haqiqatning nisbiy, o'zgaruvchanligini ta'kidlaydi. Derrida, Fuko va Barthes kabi mutafakkirlarning qarashlari orqali madaniy hodisalarning ko'p ma'noliligi va kontekstga bog'liqligi yoritiladi. Maqolada ushbu ikki oqimning madaniy matnlar, ideologiyalar va ijtimoiy diskurslarni tahlil qilishdagi o'rni va zamonaviy tadqiqotlarga ta'siri yoritilgan.

Kalit so'zlar: strukturalizm, poststrukturalizm, madaniyatshunoslik, belgi tizimi, diskurs, klod levi-stross, derrida, fuko, semiotika, madaniy tahlil.

THE PLACE OF STRUCTURALISM AND POSTSTRUCTURALISM IN CULTURAL STUDIES

ANNOTATION

This article analyzes the importance of structuralism and poststructuralism approaches in cultural studies, their theoretical foundations and practical applications. Structuralism, based on a strict structural and systematic approach to the analysis of language, mythology, literature and anthropology in the mid-20th century, views culture as a system of signs. On this basis, the ideas of scientists such as Claude Levi-Strauss, Roman Jakobson and Ferdinand de Saussure are widely analyzed. Poststructuralism, on the other hand, takes a critical approach to structuralism and emphasizes the relative and changeable nature of meaning and truth. The multiplicity of meanings and context-dependence of cultural phenomena are highlighted through the views of thinkers such as Derrida, Foucault and Barthes. The article discusses the role of these two movements in the analysis of cultural texts, ideologies and social discourses and their impact on modern research.

Key words: structuralism, poststructuralism, cultural studies, sign system, discourse, Claude Levi-Strauss, Derrida, Foucault, semiotics, cultural analysis.

KIRISH

Madaniyatshunoslik – insoniyat yaratgan va avloddan-avlodga o'tadigan ma'naviy, ijtimoiy hamda ramziy tizimlarni o'rganadigan fan sifatida turli nazariy yondashuvlarga tayanadi. XX asrda ushbu sohaning shakllanishi va rivojida strukturalizm va poststrukturalizm oqimlari muhim o'rin egalladi. Ayniqsa, til, belgilar, mifologiya, adabiyot va kundalik hayotiy amaliyotlar orqali madaniyatni tahlil qilish jarayonida ushbu nazariyalar yangi yondashuvlarni taklif qildi.[1]

Strukturalizm nazariyasi asosida madaniyat belgilarning qat'iy tizimi sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuvda madaniyatning chuqur qatlamlaridagi yashirin tuzilmalarni aniqlash, ularni universal andozalar asosida tushuntirish muhim hisoblanadi. Klod Levi-Strossning antropologik tadqiqotlari, Ferdinand de

Sossyurning tilshunoslikdagi qarashlari strukturalistik tahlilga nazariy asos bo'lib xizmat qilgan.

Poststrukturalizm esa, aksincha, har qanday tuzilmaning beqarorligini, ma'no va haqiqatning nisbiyligini ilgari suradi. Ushbu yondashuv doirasida madaniyat doimiy o'zgarishdagi diskurslar yig'indisi sifatida talqin qilinadi. Misol uchun, Mishel Fuko ijtimoiy institutlar orqali shakllanuvchi bilim va hokimiyat tizimlarini tahlil qilgan bo'lsa, Jakk Derrida matnlarning ko'p qatlamli ma'nolarini ochib berish zaruratini ilgari surgan.

Ushbu maqola madaniyatshunoslik sohasida strukturalizm va poststrukturalizmning o'rni va ahamiyatini, ular orqali madaniy matnlarni tahlil qilishning zamonaviy usullarini ko'rib chiqadi. Shuningdek, ushbu nazariy yondashuvlarning o'zaro farqlari, umumiyliklari hamda ularning zamonaviy ilmiy tadqiqotlarga ta'siri tahlil qilinadi.[2]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Strukturalizm va poststrukturalizm madaniyatshunoslikda nazariy asos sifatida xizmat qilibgina qolmay, madaniyatni tahlil qilishning metodologik yondashuvlarini ham shakllantirdi. Ushbu ikkala oqim o'ziga xos tafakkur tizimi orqali madaniy hodisalarga yondashadi, ammo ular orasida tub farqlar mavjud.[3]

Strukturalizm madaniyatni belgilar va tuzilmalar tizimi sifatida tushuntiradi. Bu yondashuvga ko'ra, har bir madaniy hodisa – mif, urf-odat, marosim yoki san'at asari – chuqur ma'noga ega bo'lgan strukturaning ifodasidir. Masalan, Klod Levi-Stross tomonidan olib borilgan antropologik tadqiqotlarda turli xalqlarning mifologiyalari o'zaro o'xshash tuzilmalar asosida shakllanganligi ta'kidlanadi. Shuningdek, Ferdinand de Sossyurning tilshunoslikka oid g'oyalari asosida madaniyatni tilda mujassam bo'lgan belgilar tizimi sifatida talqin qilish imkoniyati yuzaga kelgan.[4]

Strukturalizmning madaniyatshunoslikdagi eng katta xizmati – bu murakkab madaniy hodisalarni tahlil qilishda qat'iylik, izchillik va tizimlilikni ta'minlaganidir. U madaniyatni universal, o'zgarmas tuzilmalar orqali tushunishga harakat qilgan.[5]

Poststrukturalizm esa strukturalizmning qat'iylikka asoslangan yondashuvini tanqid ostiga oladi. Bu nazariya madaniyatni doimiy ravishda o'zgarib turadigan, kontekstual va ko'p ma'noli diskurslar majmuasi sifatida ko'radi. Mishel Fuko ijtimoiy institutlar orqali shakllanadigan hokimiyat-munosabatlar tizimi va bilim o'rtasidagi bog'liqlikka e'tibor qaratgan. Uning fikricha, madaniyatni tushunish uchun uni faqat belgi yoki tuzilma sifatida emas, balki hokimiyat bilan uzviy bog'liq diskurslar orqali tahlil qilish kerak.

Jakk Derridaning "dekonstruksiya" usuli esa matnlarni o'qishda ularning ichki qarama-qarshiliklarini aniqlash, ma'nodagi beqarorlikni ochib berishga qaratilgan. Bu yondashuv madaniy matnlarni yakdil va qat'iy ma'noga ega emas, balki ko'p qirrali va talqinga ochiq deb qaraydi.

Natijalar[6]

- Strukturalizm madaniyatni tahlil qilishda universal tuzilmalarni izlashga, madaniyatning umumiy andozalar asosida shakllanishini tushuntirishga xizmat qiladi. Bu, ayniqsa, mifologik va arxaik madaniy shakllarni o'rganishda foydalidir.
- Poststrukturalizm esa zamonaviy madaniyatda ma'no va haqiqatning nisbiyligini, hokimiyat va til o'rtasidagi murakkab aloqalarni yoritadi. Bu yondashuv turli kontekstlarda madaniy matnlarni qayta talqin qilish imkonini beradi.
- Har ikkala yondashuv zamonaviy madaniyatshunoslikda bir-birini to'ldiruvchi nazariy asoslar sifatida ishlatilmoqda. Tadqiqotchilar strukturalizm orqali tizimni tahlil qilsa, poststrukturalizm orqali bu tizimlarning beqarorliklarini ochib beradi.

XULOSA

Strukturalizm va poststrukturalizm madaniyatshunoslik fanining shakllanishi va rivojida chuqur iz qoldirgan nazariy oqimlardandir. Strukturalizm madaniy hodisalarni qat'iy tuzilma va belgilar tizimi asosida tahlil qilib, madaniyatdagi umumiy naqshlarni aniqlashga harakat qiladi. Bu yondashuv madaniy hodisalarning chuqur qatlamlarini ochib berishda, ayniqsa miflar,

marosimlar va til strukturasi orqali madaniy tafakkurni tushunishda muhim vosita bo'lib xizmat qilgan.

Poststrukturalizm esa strukturalizmning qat'iy va barqaror tuzilma haqidagi tasavvurlarini tanqid ostiga olib, ma'no va haqiqatning nisbiyligi, o'zgaruvchanligi va kontekstga bog'liqligini ilgari surdi. Bu nazariya madaniyatni hokimiyat, til va ideologiya o'rtasidagi murakkab munosabatlar doirasida tahlil qiladi. Poststrukturalizm yondashuvi madaniy matnlarni ko'p qirrali, ochiq va talqinga boy shaklda tahlil qilish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Соссюр, Ф. де. *Курс общей лингвистики*. — Москва: Прогресс, 1977.
2. Lévi-Strauss, C. *Structural Anthropology*. — New York: Basic Books, 1963.
3. Foucault, M. *The Archaeology of Knowledge*. — London: Routledge, 2002.
4. Derrida, J. *Writing and Difference*. — London: Routledge, 1978.
5. Barthes, R. *Mythologies*. — New York: Hill and Wang, 1972.
6. Chandler, D. *Semiotics: The Basics*. — London: Routledge, 2007.

